

Robert Stańko

REGIONALNY PROGRAM OCHRONY TORFOWISK ALKALICZNYCH (7230) W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM

(Wykonano w ramach projektu „Programy ochrony: torfowisk alkalicznych (7230) oraz związanych z nimi zagrożonych gatunków - skalnicy torfowiskowej, lipiennika loesela, miodokwiatu krzyżowego i gwiazdnicy grubolistnej”, finansowanego z V Osi Priorytetowej Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko.)

Świebodzin 2011

**INFRASTRUKTURA
I ŚRODOWISKO**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Wstęp

Torfowiska alkaliczne należą do najcenniejszych i jednocześnie najbardziej zagrożonych siedlisk przyrodniczych w Polsce. Są to ekosystemy bardzo wrażliwe. Ich funkcjonowanie uzależnione jest od wielu czynników, a zaburzenie któregośkolwiek z nich niesie za sobą często nieodwracalne zmiany. W wielu przypadkach zapewnienie ich właściwego stanu ochrony jest niezwykle trudne, jednak wiele z nich dla przywrócenia prawidłowego funkcjonowania wymaga prostych działań polegających np. na przywróceniu ekstensywnego użytkowania, zablokowaniu rowu odwadniającego, czy też usuwaniu nalotów drzew i krzewów.

Dobrze zachowane, „żywe” torfowiska alkaliczne pełnią wiele bardzo ważnych funkcji w przyrodzie m.in.: stanowią naturalne miejsca retencjonowania wody, wpływają korzystnie na bilans węgla w przyrodzie akumulując jego różne formy, stanowią miejsce życia wielu wąsko wyspecjalizowanych organizmów, dlatego warto je chronić!

W ramach realizowanego przez Klub Przyrodników projektu pn: „Programy ochrony: torfowisk alkalicznych (7230) oraz związanych z nimi zagrożonych gatunków – skalnicy torfowiskowej, lipiennika Loesela, miodokwiatu krzyżowego i gwiazdnicy grubolistnej” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko latach 2008-2011 w całej Polsce przeprowadzono inwentaryzację ww. siedliska i związanych z nim gatunków. Inwentaryzacja miała na celu wyszukanie możliwie jak największej liczby stanowisk omawianego siedliska i gatunków, a także ocenę ich stanu zachowania oraz wskazanie potrzeb ochrony. Polegała ona m.in. na weryfikacji istniejących danych, zarówno tych, które zostały dotychczas opublikowane, danych z przeprowadzonej w 2007 roku powszechnej inwentaryzacji siedlisk Natura 2000 w Lasach Państwowych oraz podobnej inwentaryzacji przeprowadzonej przez BUL w 2008 r. poza granicami Lasów Państwowych, a także wszelkich doniesień świadczących o możliwości występowania ww. siedliska, czy gatunków na danym obszarze.

Zwieńczeniem kilkuletniej pracy wielu osób zaangażowanych w projekt, jest program ochrony siedliska dla całego kraju (Wojętko i in. 2012) i programy ochrony ww. gatunków roślin (Pawlikowski 2012, Jarzombkowski i Pawlikowski 2012, Pawlikowski i Jarzombkowski 2012, Jarzombkowski 2012) w postaci publikacji, a także programy ochrony siedliska 7230 dla wszystkich województw w kraju, czego przykładem jest niniejsze opracowanie.

Ogólna charakterystyka torfowisk alkalicznych 7230

Torfowiska alkaliczne występują głównie w północnej, północno-zachodniej i północno-wschodniej części kraju oraz na południu w paśmie gór i wyżyn. Dzieli się je na trzy główne typy tj. słabo kwaśne, neutralne i zasadowe młaki, torfowiska źródłiskowe i torfowiska przepływowe typu niskiego (Herbichowa, Wołejko 2004). Charakteryzują się one umiarkowaną bądź niską żyznością (jest to siedlisko mezo- lub mezo – oligotroficzne), są ubogie w biogeny (azot i fosfor), natomiast zasobne w minerały, szczególnie w jony wapnia. Torfowiska alkaliczne należą do mokradel zasilanych soligenicznie lub topogenicznie. W optymalnych warunkach są wysyczone wodą – poziom wód gruntowych utrzymuje się na równi lub tuż pod powierzchnią roślinności. Omawiany typ siedliska przyrodniczego należy do siedlisk torfotwórczych, najczęściej wykształca się tu torf mszysto-turzycowy, bądź turzycowo-mszysty. W specyficznych warunkach na torfowiskach alkalicznych dochodzi do wytrącania się węglanu wapnia w postaci martwicy wapiennej, co można zaobserwować na występujących na torfowisku roślinach, głównie na mszakach. Jest to jednak zjawisko bardzo rzadko spotykane.

Na torfowiskach alkalicznych, które znajdują się we właściwym stanie zachowania, roślinność zdominowana jest przez zbiorowiska mszysto-niskoturzycowe. Szereg fitocenz typowych dla omawianego siedliska należy do rzadkich i zagrożonych w skali całego kraju, a nawet Europy. Główny trzon roślinności typowej dla torfowisk alkalicznych stanowią zbiorowiska z rzędu *Caricetalia davallianae*, w obrębie którego wyróżnia się dwa związki *Caricion davallianae* oraz *Sphagno warnstorffiani-Tomenthypnion* (Hájek i in., 2006; Sefferova-Stanova, 2008, Hájek, Hájkova, 2011). Część zbiorowisk roślinnych będących identyfikatorami fitosocjologicznymi omawianego siedliska mieści się w obrębie rzędu *Scheuchzerietalia palustris*, który skupia również fitocenozy reprezentatywne dla innych typów siedlisk torfowiskowych. W najlepiej zachowanych płatach roślinności mechowskiej bardzo słabo rozwinięta jest warstwa roślin zielnych, która stanowi ok. 30% pokrycia. W przeciwieństwie do niej warstwa mszysta jest wykształcona bardzo obficie, jej pokrycie sięga 100%, warstwa ta zdominowana jest zwykle przez mchy właściwe (brunatne).

Na uwagę zasługuje również niezwykle interesująca flora torfowisk alkalicznych. Charakteryzuje się ona dużym bogactwem florystycznym, licznym udziałem gatunków kalcyfilnych oraz szeregiem gatunków uznawanych za rzadkie, zagrożone i chronione. Do największych osobliwości florystycznych tych torfowisk na niżu należą m.in. turzyca *Davalla Carex davalliana*, lipiennik Loesela *Liparis loeselii*, skalnica torfowiskowa *Saxifraga hirculus*, niebielistka trwała *Swertia perennis*, drabinowiec mroczny *Cinclidium stygium*, parzęchlin trójrzędowy *Meesia triquetra* i bagiennik zmijowaty *Pseudocalliergon triforium*. Niektóre z ww. gatunków mają zaledwie kilkanaście stanowisk w kraju. Na torfowiskach alkalicznych występują również inne taksony spotykane częściej niż ww. m.in. turzyca żółta *C. flava*, turzyca łuszczkowata *C. lepidocarpa*, turzyca prosowata *C. panicea*, inne gatunki z rodziny turzycowatych np. ponikło skąpokwiatowe *Eleocharis quinqueflora*, liczna grupa storczyków, poza ww. lipiennikiem również kruszczyk błotny *Epipactis palustris* oraz kilka gatunków z rodzaju kukułka *Dactylorhiza*, a także tłustosz pospolity *Pinguicula vulgaris* i bobrek trójlistkowy *Menyanthes trifoliata*. Bardzo ważną grupę stanowią mchy, wśród których za charakterystyczne dla torfowisk zasadowych uważa się relikty glacialne – błotniszka wełnistego *Helodium blandowii*, mszar krokiewkowaty *Paludella squarrosa* i błyszczce włoskowate *Tomenthypnum nitens*, a także złocieńca gwiazdkowatego *Campylium stellatum*, haczykowca byszczącego *Hamatocaulis vernicosus* i limprichtę pośrednią *Limprichtia cossonii*.

Do największych zagrożeń torfowisk alkalicznych należą niekorzystne zmiany stosunków wodnych (m.in. melioracje odwadniające, regulacje cieków wodnych, budowa zbiorników retencyjnych i in.), sukcesja roślinności w kierunku zbiorowisk leśnych i zaroślowych, nieracjonalna gospodarka w zlewni i eutrofizacja.

**INFRASTRUKTURA
I ŚRODOWISKO**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Ocena stanu torfowisk alkalicznych w województwie dolnośląskim oraz proponowane działania ochronne

Torfowiska województwa dolnośląskiego zachowały się praktycznie w Sudetach i Przedgórzcu Sudeckim. Obszar ten jest znacznie uboższy w torfowiska alkaliczne niż porównywalne pod względem orograficznym rejony Karpat. Znacznie słabszy jest także stan zachowania tych obiektów, co najprawdopodobniej jest rezultatem wielowiekowej i zróżnicowanej antropopresji. W budowie geologicznej Sudetów znacznie mniejszy jest udział skał wapiennych, a w niektórych rejonach brak ich niemal zupełnie. Dotyczy to szczególnie niektórych pasm górskich Sudetów Zachodnich, gdzie dominują kwaśne granity i gnejsy. Na licznych w tym rejonie wiszących torfowiska soligenicznych rozwija się niemal wyłącznie mezotroficzna roślinność torfowisk przejściowych. Doniesienia o torfowiskach alkalicznych Sudetów Zachodnich pochodzą głównie z Gór Kaczawskich i Rudaw Janowickich.

Głównym obszarem występowania torfowisk alkalicznych na Dolnym Śląsku są Sudety Środkowe. Zinventaryzowano tu kilkanaście obiektów, które koncentrują się w Górach: Kamiennych, Wałbrzyskich, Stołowych, Orlickich i Bystrzyckich. Są to obiekty bardzo niewielkich rozmiarów. Ich roślinność nawiązuje do tzw. młak kozłkowo-turzycowych *Valeriano-Caricetum flavae* (kozłek całolistny zastępowany tu jest jednak często przez kozłka dwupiennego) oraz zespołu turzycy *Davalla Caricetum davallianae*. Najczęściej jednak roślinność sudeckich młak ma charakter przejściowy do łąk wilgotnych (*Calthion*), ziołorośli, lub rzadziej do łąk zmiennowilgotnych (*Molinion*). Rozpowszechnione są także stadia nawiązujące do mszarów przejściowych.

Występowanie siedliska 7230 w obrębie Sudetów Wschodnich (m.in. w Górach Opawskich - SDF) nie zostało potwierdzone w ramach niniejszego projektu.

Znacznie słabszy, w porównaniu z Karpatami, jest także stan zachowania rozpoznanych obiektów torfowiskowych, co najprawdopodobniej jest rezultatem silniejszej, wielowiekowej antropopresji. Po zaniechaniu tradycyjnego użytkowania rolniczego szereg obiektów padło ofiarą prób zalesienia.

Nowe zagrożenia wiążą się z ekspansją infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej, jak np. budowa wyciągów i tras narciarskich. Przykłady takie znane są np. z okolic Zieleńca.

Tradycyjna ochrona rezerwatowa także nie zawsze zapewniała skuteczną ochronę cennych elementów torfowisk alkalicznych w regionie. Degradacja i zanik fitocenoz siedliska 7230 zostały dobrze udokumentowane m.in. w rezerwacie „Łąki Sulistrowckie” na Ślęży (Berdowski 1965, Berdowski i Panek 1998). Działania restytucyjne podejmowane są zarówno w obiektach chronionych (w ramach planów ochrony różnej rangi), jak też nie objętych jeszcze formalną ochroną. Przykładem może być projekt koordynowany przez Klub Przyrodników „Ochrona i odtwarzanie zagrożonych siedlisk hydrogenicznnych w Sudetach Środkowych” jak też inne przedsięwzięcia zmierzające ogólnie do poprawy tzw. „małej retencji” na terenach górskich i podgórszych.

Przeważająca większość rozpoznanych dotychczas obiektów torfowiskowych znajduje się w granicach ostoi siedliskowych sieci Natura 2000.

Pod względem stanu zachowania torfowiska w woj. dolnośląskim należą do silnie przekształconych i większość z nich pozostaje w stanie niewłaściwym złym (U2). W regionie stwierdzono zaledwie jeden obiekt który pozostaje we właściwym (FV) stanie zachowania – „Janiszówka2”.

Tab. 1. Wykaz obiektów - torfowisk alkalicznych wraz z oceną stanu zachowania (poszczególne parametry i ocena globalna wg metodyki przyjętej w monitoringu siedlisk przyrodniczych GIOS), wskazanymi zagrożeniami oraz proponowanymi działaniami ochronnymi.

Nazwa obiektu	Powierzchnia [ha]	Powierzchnia siedliska	Specyficzna struktura i funkcje	Perspektywy ochrony	Ocena globalna	Współrzędne geograficzne		Zagrożenia	Proponowane działania
Grzędy Górne	1,096	U2	U2	U1	U2	16° 9' 41,325" E	50° 43' 15,613" N	6	2
Głazy Krasnoludów	0,114	U2	U2	U2	U2	16° 5' 59,419" E	50° 41' 34,425" N	6	6
Olszyny	0,206	U2	U2	U2	U2	16° 4' 53,872" E	50° 40' 54,007" N	1	1
Chełmsko Śląskie	0,199	U1	U1	U1	U1	16° 5' 28,390" E	50° 39' 57,749" N	6	6
Złota Góra	0,269	U1	U1	U1	U1	16° 4' 38,231" E	50° 39' 19,519" N	1, 6	1, 6
Mieroszów	0,406	U1	U1	U1	U1	16° 9' 41,891" E	50° 40' 50,896" N	6	6
Unistaw Śląski	0,129	U2	U1	U1	U1	16° 14' 48,614" E	50° 43' 32,167" N	3, 6	1
Ścinawka	0,161	U2	U2	U1	U2	16° 14' 23,025" E	50° 42' 24,977" N	3, 6	1
Unistawskie Łąki	0,126	U2	U2	U1	U2	16° 12' 55,829" E	50° 42' 33,054" N	1	1
Golińsk	0,231	U2	U2	U2	U2	16° 11' 22,794" E	50° 38' 17,617" N	6	8
Potoczek Uniemiśl	0,469	U2	U2	U2	U2	16° 1' 35,131" E	50° 36' 53,285" N	3	1, 8
Uniemiśl Stawy	0,244	U1	U1	U1	U1	16° 3' 16,473" E	50° 38' 22,034" N	9	6
Dzicza Góra 1	0,499	FV	U1	U1	U1	15° 55' 53,019" E	50° 49' 37,696" N	1, 6, 11	3
Dzicza Góra 2	0,416	U2	U1	U1	U1	15° 56' 2,066" E	50° 49' 36,239" N	1, 6, 11	2, 6
Dzicza Góra 3	0,527	U2	U2	U2	U2	15° 56' 11,701" E	50° 49' 34,295" N	1, 6, 3	1, 2, 3
Raszów	0,366	U1	U1	FV	U1	15° 57' 17,105" E	50° 48' 40,769" N	1, 6	3
Czartowskie Skały	0,42	U2	U1	FV	U2	16° 9' 8,748" E	50° 40' 30,044" N	6	3
Jawiszówka	0,318	U2	U1	U2	U2	16° 5' 23,882" E	50° 41' 51,475" N	1, 2, 6, 3	1, 2, 3
Pasterka	0,486	U1	U1	FV	U1	16° 19' 5,841" E	50° 29' 44,143" N	6	3
Małe Torfowisko Batorowskie	0,338	FV	U1	U1	U1	16° 24' 13,305" E	50° 26' 56,292" N	2	1
Jawiszówka2	1,93	FV	FV	U1	FV	16° 5' 47,925" E	50° 41' 28,594" N	1	2
Wolibórz	4,078	U1	U2	U1	U2	16° 35' 11,638" E	50° 35' 13,687" N	1	1, 2
Karłów	4,251	FV	U2	U1	U1	16° 20' 20,534" E	50° 28' 5,333" N	2	1
Brzozówka	2,122	U1	U2	U1	U2	16° 13' 7,917" E	50° 42' 48,484" N	6	1

Objaśnienia:

FV - stan właściwy, U1 - stan niezadowolający, U2 - stan zły

ZAGROŻENIA

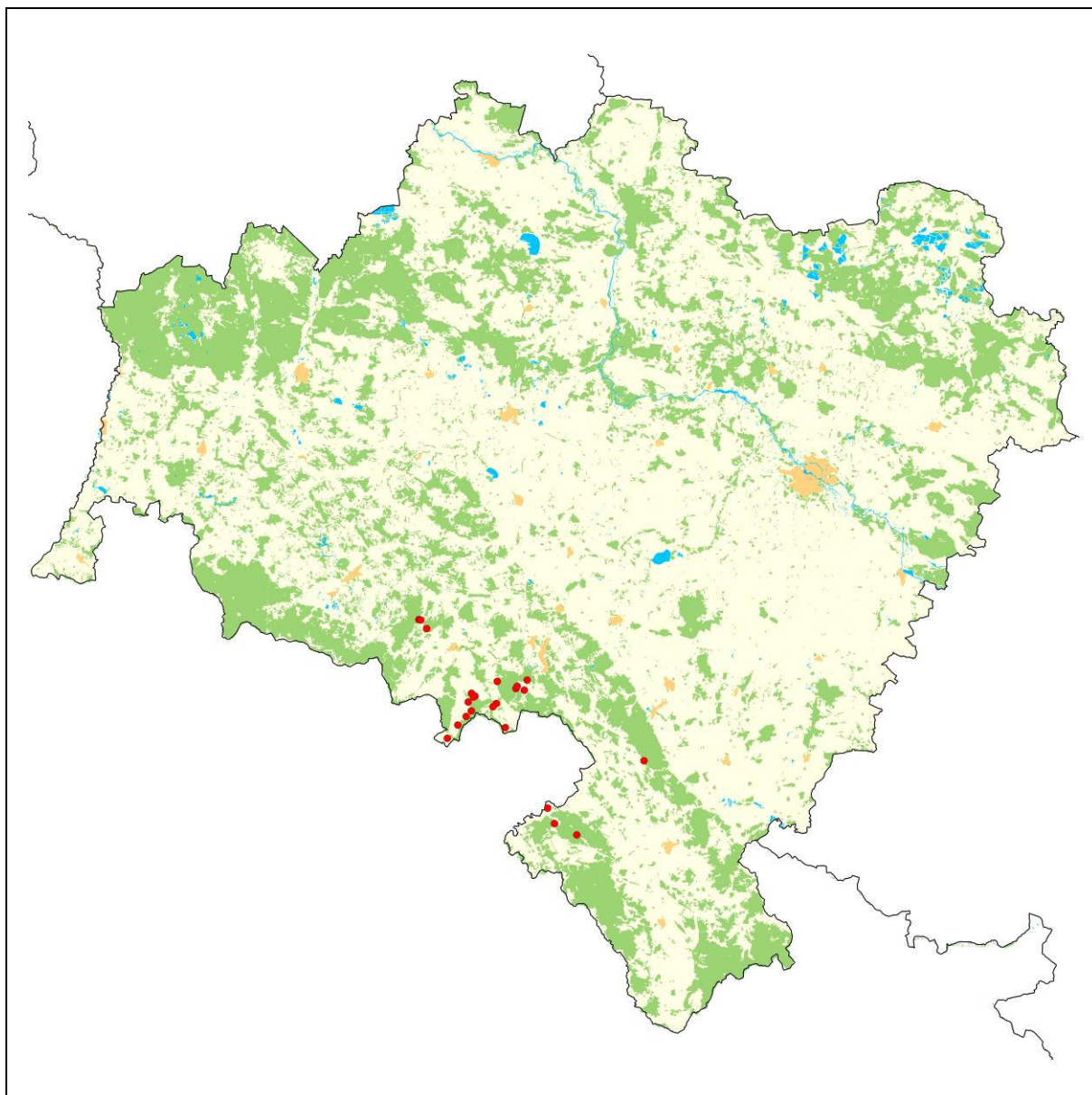
- 1 - ekspansja drzew i krzewów
- 2 - ekspansja gatunków szuwarowych
- 3 - ekspansja ziołorośli, ekspansja gatunków łąkowych, eutrofizacja
- 4 - ekspansja torfowców, zakwaszenie
- 5 - działalność bobrów
- 6 - zaburzone warunki wodne (ogólnie, w tym głównie z powodu funkcjonowania systemu melioracyjnego)
- 7 - intensywna gospodarka rolna (nadmierny wypas)
- 8 - zasypywanie gruzem i in. odpadami, zaśmiecanie
- 9 - zalewanie

- 10 - wypalanie
- 11 - ujęcie wody
- 12 - rozwój zabudowy
- 13 - rozjeżdżanie przez quady, erozja, rozjeżdżanie podczas koszenia lub prowadzenia gospodarki leśnej, uszkodzenia mechaniczne, rozjeżdżanie ratrakami
- 14 - wkraczanie gatunków inwazyjnych

PROPONOWANE DZIAŁANIA

- 1 - ekstensywne użytkowanie kośne
- 2 - usuwanie nalotu drzew i krzewów
- 3 - budowa piętrzeń na rowach odwadniających, konserwacja istniejących zastawek, zasypanie rowów odwadniających, zamknięcie ujęcia wody
- 4 - utworzenie rezerwatu lub innej formy ochrony
- 5 - wykup gruntu
- 6 - stabilizacja warunków wodnych, m.in. zakłóconych przez bobry
- 7 - eksperymentalne zdzieranie murszu, odtwarzanie roślinności mechowiskowej
- 8 - brak możliwości poprawy stanu zachowania
- 9 – inne

Ryc. 1. Rozmieszczenie obiektów na terenie woj. dolnośląskiego.

Działania priorytetowe oraz ich koszty w zakresie regionalnego programu ochrony regionalnych zasobów siedliska 7230

Łączna powierzchnia torfowisk alkalicznych, udokumentowanych na terenie województwa to zaledwie nieco ponad 19 ha. Większość z nich dla zachowania obecnego stanu wymaga pilnego usunięcia nalotów drzew i krzewów oraz przywrócenia ekstensywnego użytkowania. Koszt powyższych zadań to:

- usuwanie nalotów drzew i krzewów – ok. 35 tys.,
- ekstensywne koszenie – ok. 12 tys. zł/rok.

Nieliczne obiekty wymagają poprawy warunków wodnych poprzez punktowe zasypywanie rowów bądź budowę zastawek. Łączny szacowany koszt to ok. 55 tys. zł.

Literatura

- Jarzombkowski F. 2012. Krajowy program ochrony miodokwiatu krzyżowego *Herminium monirchis*. Wyd. Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- Jarzombkowski F., Pawlikowski P. 2012. Krajowy program ochrony lipiennika Loesela *Liparis loeselii*. Wyd. Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- Pawlikowski P., Jarzombkowski F. 2012. Krajowy program ochrony gwiazdnicy grubolistnej *Stellaria crassifolia*. Wyd. Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- Pawlikowski P., Jarzombkowski F. 2012. Krajowy program ochrony skalnicy torfowiskowej *Saxifraga hirculus*. Wyd. Klubu Przyrodników. Świebodzin.
- Wołejko L., Stańko R., Pawlikowski P., Kiaszewicz K., Bregin M., Kozub Ł., Chapiński P., Krajewski Ł., Szczepański M. 2012. Krajowy program ochrony torfowisk alkalicznych (7230). Wyd. Klubu Przyrodników. Świebodzin.

